

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
ПУДРИКА ДЕНИСА ВАЛЕРІЙОВИЧА

на тему: «Державна міграційна політика в системі управління національним господарством», подану до спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 у Сумському державному університеті на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

1. Актуальність теми дослідження

Світові глобалізаційні процеси провокують зростання рівня конкуренції на ринку інтелектуального капіталу, що зумовлює посилення асиметрії інтенсивності міграційних процесів між країнами. З одного боку, імміграція інтелектуального капіталу забезпечує зростання обсягів надходження персональних грошових переказів із-за кордону, трансферу знань та технологій, що є основою зростання рівня добробуту та якості життя суспільства. А з іншої, нарощування обсягів еміграції трудових ресурсів обумовлює сповільнення економічного розвитку країни в довгостроковій перспективі. Відповідно до оцінок експертів, починаючи з 2018 року значення Індексу витоку інтелектуального капіталу для України у 2020 році зросло на 8,3% у порівнянні з 2018 роком. При цьому основними причинами еміграції з України є пошук можливостей працевлаштування та підвищення якості життя. З огляду на це державним інститутам України необхідно формувати виважену державну міграційну політику, враховуючи причинно-наслідкові зв'язки між детермінантами (рівні безробіття та доходів на душу населення, ефективності державного урядування і бренду країни на міжнародному ринку, якість системи освіти) та рефлексорами (економічна конвергенція, рівень соціального прогресу) ефективності державної міграційної політики, що визначають її роль та місце в системі управління національною економікою. Враховуючи вищезазначене, тематика дисертаційної роботи є актуальною та своєчасною.

2. Ступінь наукової розробленості проблеми

Дисертаційна робота Пудрика Д. В. виконана у рамках науково-дослідних тем Сумського державного університету. Так, зокрема, до звіту за темою «Реформування системи освіти впродовж життя в Україні для запобігання трудовій еміграції: коопетиційна модель інституційного партнерства» (№ д/р 0120U102001) ввійшли пропозиції щодо сценарного прогнозування впливу рівня освіти населення на результативність державної міграційної

політики; за темою «Конвергенція економічних та освітніх трансформацій у цифровому суспільстві: моделювання впливу на регіональну та національну безпеку» (№ д/р 0121U109553) – щодо кластеризації країн за рівнем конкурентоспроможності національних систем вищої освіти та їх впливом на результативність державної міграційної політики; за темою «Умови адаптації та чинники розвитку бізнесу в глобальному середовищі» (№ д/р 0117U003353) – щодо оцінювання впливу результативності державної міграційної політики на рівень економічної конвергенції України з країнами-членами Європейського Союзу.

3. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукові положення та висновки дослідження Пудрика Дениса Валерійовича засновані на аналізі підходів до обґрунтування детермінант та рефлєкторів результативності державної міграційної політики з урахуванням казуальних взаємозв'язків між ними. Основні положення дисертаційної роботи, що містять наукову новизну, базуються на результатах систематизації сучасних фундаментальних наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, нормативно-правових актів України тощо.

Інтегральне поєднання сучасного та традиційного інструментарію трендового та бібліометричного аналізів, економіко-математичного моделювання засвідчують обґрунтованість та достовірність отриманих наукових положень, висновків та рекомендацій. У роботі дисертантом використано такі методи дослідження: FCM-аналіз, кореляційний аналіз, фільтрації Баттерворта, FMOLS- та DOLS-моделювання, інструментарій тестування Педроні й Гренджера, моделі авторегресії та розподіленого лага (ADL), кореляційно-регресійний аналіз головних компонент; ANOVA-моделювання, тестування Шапіро – Уїлка та Левене; logit- / probit-моделювання і кластеризації, імітаційне моделювання, σ - та β -конвергенції, тестування Дурбіна – Ву – Хаусмана, Херфіндаля – Хіршмана, ентропійний, узагальнюючий метод моментів Ареллано – Бонда.

Слід зазначити про вдале застосування автором у своєму науковому дослідженні бенчмаркінг-інструментарію (Scopus Tools Analysis, Web of Science Analyze Results і Google Ngram Viewer) та бібліометричного аналізу (VOSviewer v. 1.6.13) та економіко-математичного моделювання з використанням програмних продуктів Stata 14.2/SE та EViews11. Це підтверджує емпіричну обґрунтованість отриманих результатів при дослідженні еволюції трансформації ролі та місця державної міграційної політики в системі управління національною економікою, причинно-наслідкових зв'язків між рівнем чистого міграційного приросту та сукупністю параметрів розвитку національної економіки, співпадіння/неспівпадіння трендів ключових індикаторів Цілей сталого розвитку та міграційної динаміки, її зв'язку з глобалізаційними процесами, детермінант та рефлєкторів державної міграційної політики.

4. Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях

Наукові положення та результати дисертаційної роботи Пудрика Д. В. повною мірою висвітлено в опублікованих за темою дисертації 27 наукових працях, загальним обсягом 15,08 друк. арк., із яких особисто автору належить 10,98 друк. арк., зокрема, 22 статті у наукових фахових виданнях України та 5 статей у наукових виданнях інших держав (із яких 1 – у виданнях, що входить до міжнародної наукометричної бази даних Web of Science), 5 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Анотування дисертаційної роботи відповідає вимогам Міністерства освіти та науки України та повною мірою відображає її основні наукові положення та результати.

В опублікованих наукових працях розкривається сутність та зміст положень, задекларованих дисертантом як таких, що містять елементи наукової новизни. Характер видань і зміст опублікованих наукових праць відповідають вимогам МОН України щодо повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Дисертаційна робота є логічною, завершеною, містить повною мірою обґрунтовані наукові положення та висновки, складається з достатньої кількості рисунків та таблиць, що подано як безпосередньо в основній частині дисертації, так і винесено в додатки.

5. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Узагальнюючи основні висновки й результати дисертаційної роботи, а також особистий внесок дисертанта у вирішення обраної наукової проблеми щодо розвитку методології та методичного інструментарію обґрунтування детермінант і рефлєкторів результативності державної міграційної політики з урахуванням казуальних взаємозв'язків між ними, які визначають її роль та місце в системі управління національним господарством, можна зазначити, що наукову новизну становлять такі положення дослідження.

1. Вперше розроблено науково-методологічне підґрунтя градації параметрів розвитку національної економіки (рівні урбанізації, експортно-імпортного й бюджетного потенціалів, соціального та інфраструктурного розвитку, інноваційності, ефективності системи охорони здоров'я, фінансової стабільності) залежно від сили й напрямку їх впливу на зростання привабливості України для іммігрантів, що базується на використанні інструментарію когнітивного моделювання (FSM-аналіз). Такий підхід дозволив формалізувати причинно-наслідкові зв'язки між рівнем чистого міграційного приросту в Україні та сукупністю цих параметрів, що стало базисом для обґрунтування рекомендацій щодо реформування державної міграційної політики (сторінки 106-120 дисертації).

2. Вперше для визначення напрямків інституціональних реформ у національній економіці щодо підвищення результативності державної міграційної політики емпірично обґрунтовано доцільність врахування сили й напрям впливу індикаторів ефективності державного врядування на кількість емігрантів у країні. Для цього розроблено теоретико-методологічний інструментарій, що інтегрально поєднує метод головних компонент та кореляційно-регресійний аналіз. Результати апробації запропонованого підходу дозволили емпірично підтвердити дивергенцію України та країн Вишеградської четвірки щодо сили й напрямку впливу відкритості влади, довіри суспільства до неї та рівня корупції на кількість емігрантів у країні. (сторінки 204-216 дисертації).

3. Вперше розроблено науково-методичний підхід обґрунтування впливу ефективності національної системи вищої освіти на інтенсивність міграційних процесів в Україні та європейських країнах, що базується на використанні logit- та probit-моделюванні. Це дозволило кластеризувати європейські країни за рівнем конкурентоспроможності національної системи вищої освіти (на основі інтегрального показника, що комплексно оцінює кількісні/якісні характеристики системи вищої освіти та рівень її інтернаціоналізації), а також визначити ймовірність зміни інтенсивності міграційних процесів для кожного кластеру країн (сторінки 293-297 дисертації).

4. Вперше оцінено швидкість та час, необхідний для економічної конвергенції України з країнами-членами Європейського Союзу, з урахуванням впливу інтенсивності міграційних процесів, що здійснено з використанням модифікованої моделі Кобба – Дугласа, індексу Херфіндаля – Хіршмана та моделей σ - і β -конвергенції. Це дозволило підтвердити гіпотезу, що інтенсивність міграційних процесів сприяє пришвидшенню інтеграції України до європейського співтовариства, а також довести, що для України та країн Вишеградської четвірки домінуючою міграційною детермінантою довгострокового економічного зростання є збільшення обсягів грошових переказів емігрантів у країну їх походження, а не зміна концентрації і поляризації населення цих країн унаслідок припливу іммігрантів (сторінки 326-341 дисертації).

5. Удосконалено теоретико-методичний базис обґрунтування, що політична та соціальна глобалізація є значущими детермінантами результативності державної міграційної політики в Україні. Запропонований підхід відрізняється від існуючих інтегральним поєднанням інструментарію ANOVA-тестування, методу найменших квадратів і тесту Гренджера, що дозволило виявити та врахувати причинно-наслідкові взаємозв'язки між рівнями інтенсивності міграційних процесів в країні та залученістю її до глобалізаційних процесів (сторінки 164-175 дисертації).

6. Поглиблено науково-методологічний інструментарій прогнозування динаміки зміни кількості емігрантів з України залежно від зміни рівнів безробіття та доходів на душу населення, що, на відміну від існуючих, здійснено з використанням моделі авторегресії та розподіленого лага ADL. Це дозволило обґрунтувати тренди, структуру та часові лаги зміни еміграційного

потоків зміни, у контексті таргетування регуляторних інтервенцій державної міграційної політики (сторінки 198-201 дисертації).

7. Удосконалено методичний інструментарій визначення напрямку тренду еміграційних потоків у країні залежно від рівня сприйняття їх бренду зовнішніми стейкхолдерами. Даний підхід, на відмінну від існуючих, передбачає інтегральне поєднання тестувань ANOVA, Шапіро – Уїлка та Левене, що дозволяє врахувати емоційні уявлення та обізнаність потенційних мігрантів про країну (потенціал розвитку, якість життя, культурні цінності та традиції), а також інтервальну оцінку сприйняття бренду країни її зовнішніми стейкхолдерами (сторінки 231-249 дисертації).

8. Розвинуто теоретико-методичне підґрунтя визначення напрямів синхронізації державної міграційної політики з освітніми реформами, що відрізняється від існуючих використанням інструментарію сценарного прогнозування динаміки чистого міграційного приросту населення залежно від характеру змін рівнів грамотності населення, його залученості до неформальної освіти. Це дозволило обґрунтувати доцільність розвитку неформальної освіти впродовж усього життя у контексті реформування державної міграційної політики (сторінки 300-319 дисертації).

9. Поглиблено науково-методичний підхід обґрунтування бенчмарків при реформуванні державної міграційної політики залежно від рівня синхронізації державних міграційної та соціальної політик в країні, що відрізняється від існуючих використанням узагальнюючого методу моментів Ареллано – Бонда. Цей підхід дозволив врахувати взаємозалежність між міграційним приростом та інтегральним динамічним індикатором соціального прогресу (сторінки 371-376 дисертації).

10. Набуло подальшого розвитку наукове підґрунтя дослідження еволюції та закономірностей при визначенні ролі та місця державної міграційної політики в системі управління національним господарством. Запропонований підхід, на відміну від існуючих, базується на комплексному використанні інструментарію бібліометричного аналізу (Scopus Tools Analysis, Web of Science Analyze Results і Google Ngram Viewer, VOSviewer v. 1.6.13), що дозволило кластеризувати наукові патерни досліджень залежно від тісності їх взаємозв'язку, визначити періоди зростання публікаційної активності та основні етапи еволюції наукового доробку, а також виявити та описати інтернаціональні наукові альянси (сторінки 30-71 дисертації).

11. Поглиблено науково-методичний підхід виявлення взаємозв'язків між результативністю державної міграційної політики та досягнення Цілей сталого розвитку, що на відміну від існуючих передбачає визначення флуктуацій часових рядів зміни індексу чистого міграційного приросту та ключових індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку (з використанням фільтра Баттерворта), оцінювання співпадіння/неспівпадіння виявлених трендів (з використанням кореляційного аналізу). Це дозволило обґрунтувати основні напрями реалізації державної міграційної політики відповідно до Цілей сталого розвитку і ключових стейкхолдерів (сторінки 150-155 дисертації).

12. Набуло подальшого розвитку теоретико-методологічне підґрунтя визначення інтегрального індексу соціального прогресу, що відрізняється від існуючих використанням ентропійного методу для оцінювання вагових коефіцієнтів індикаторів соціального розвитку країни, визначених на основі цільових орієнтирів затверджених Національною економічною стратегією на період до 2030 р. Це дозволило забезпечити однорідність та узгодженість у процесі порівняння рівнів соціального прогресу різних країн (сторінки 349-363 дисертації).

6. Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційної роботи

Результати вивчення дисертаційної роботи, автореферату та опублікованих праць засвідчують значущість отриманих результатів, що підтверджуються можливістю широкого застосування розробленого в дисертації науково-методологічного інструментарію як у проведенні подальших наукових досліджень, так і у практичній діяльності. Отримані результати дисертаційної роботи спрямовані на вирішення науково-практичної проблеми щодо формування цілісного уявлення про детермінанти та рефлексори, які визначають роль і місце державної міграційної політики в системі управління національною економікою з урахуванням виявлених причинно-наслідкових зв'язків між ними.

Наукові положення дисертаційної роботи відповідають визначеним основним завданням Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», Стратегії сталого розвитку «Україна – 2030» (затвердженої Указом Президента України № 722/2019 від 30.09.2019 р.), Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року (затвердженої Кабінетом Міністрів України № 482-р від 12 липня 2017 р.), Національної економічної стратегії України на період до 2030 року (затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 179 від 3 березня 2021 р.) тощо. Результати дисертаційної роботи:

– щодо оцінювання впливу міграційних процесів на рівень соціального прогресу країни впроваджено в діяльність Державної міграційної служби в Одеській області (довідка № 356 від 13.04.2021 р.);

– щодо оцінювання впливу результативності державної міграційної політики на рівень економічної конвергенції України з країнами-членами Європейського Союзу впроваджено в діяльність Інституту розвитку міжнародної співпраці, Польща (довідка № 6 від 21.04.2021 р.);

– щодо впливу інституціонального партнерства у сфері формальної та неформальної освіти на результативність ДМП впроваджено в діяльність у ГО «Центр освіти впродовж усього життя» (довідка № 4 від 15.04.2021 р.).

Слід відмітити, що окремі наукові положення дисертації використано в навчальному процесі Сумського державного університету під час викладання таких дисциплін: «Економічна політика та державне регулювання»,

«Прогнозування соціально-економічних процесів», «Сталий розвиток» (акт від 19.04.2021 р.).

7. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи.

Даючи позитивну оцінку науковим здобуткам дисертанта, слід виокремити певні дискусійні положення, що мають місце в дисертаційній роботі:

1. Високо оцінюючи внесок автора у дослідження наукового ландшафту визначення ролі та місця державної міграційної політики в системі управління національним господарством, що відрізняються від наявних інтегральним поєднанням бенчмаркінг-інструментарію (Scopus Tools Analysis, Web of Science Analyze Results і Google Ngram Viewer) та бібліометричного аналізу (сторінки 30–71 дисертації, 8-9 автореферату), вважаємо, що дослідження набуло б більшої теоретичної цінності, якби автор розглянув вітчизняні та закордонні теорії міжнародної міграції, а також оцінив можливості їх імплементації при формуванні державної міграційної політики.

2. У другому розділі дисертантом представлено результати формалізації причинно-наслідкових зв'язків між рівнем чистого міграційного приросту в Україні та сукупністю параметрів розвитку національної економіки (сторінки 107–120 дисертації, рисунок 2 автореферату), де представлено 53 параметри, згрупованих в 9 блоків. На нашу думку, роботу збагатило б, якби автором було систематизовано загальноприйнятні критерії відбору індикаторів розвитку національної економіки.

3. У третьому розділі дисертаційної роботи (сторінки 204–216 дисертації, рисунок 5 автореферату) представлено результати визначення впливу ефективності державного врядування на кількість емігрантів у країні на основі поєднання методу головних компонент та кореляційно-регресійного аналізу. В результаті виявлено, що для країн Вишеградської четвірки даний вплив у переважній більшості є зворотнім, а для України – прямим, що обґрунтовано як етап трансформації громадянського суспільства та політичної свідомості населення в Україні. Проте, відібрані параметри ефективності державного врядування мають різний вектор. З огляду на це, на нашу думку, робота би значно виграла, якщо б автором було більш детально обґрунтовано отримані емпіричні розрахунки.

4. У четвертому розділі (сторінки 293-297 дисертації, 23-24 автореферату), дисертаційної роботи автором запропоновано методологію оцінювання впливу конкурентоспроможності національних систем вищої освіти на зміну чистого міграційного потоку. Варто відзначити доречність висунутої гіпотези в контексті даного дослідження відносно того, що, з одного боку, країна повинна сприяти утриманню іноземного високопродуктивного інтелектуального капіталу у приймаючій країні, перетворити «освітніх» та «наукових» мігрантів на резидентів, а з іншого – протистояти відтоку власних кваліфікованих кадрів. Дворівневий підхід щодо перевірки даної гіпотези передбачає використання інтегрального рівня конкурентоспроможності національних систем вищої освіти, що комплексно оцінює як кількісні, так і

якісні їх характеристики, а також рівень їх інтернаціоналізації. У той же час, робота значно б виграла, якщо автором було би наведено покроковий алгоритм розрахунку інтегрального рівня конкурентоспроможності національних систем вищої освіти.

5. У четвертому розділі дисертантом на основі результатів імітаційного моделювання причинно-наслідкових зв'язків між рівнями грамотності населення, його залученості до неформальної освіти та чистим міграційним приростом визначено можливості його нарощування внаслідок зростання залученості до неформальної освіти впродовж всього життя (сторінки 300–319 дисертації, 23-24 автореферату), зокрема, збільшення чистого міграційного приросту на 408% через 25 років та на 1076% через 50 років. На наш погляд, було б доцільно більш детально розглянути інструменти та механізми державних регуляторних заходів щодо досягнення визначених орієнтирів.

6. Автором на основі результатів оцінювання рівня узгодженості державної міграційної політики та соціальної політики держави в системі управління національною економікою обґрунтовано високий рівень їх синхронізації для країн Вишеградської групи та відсутність такої узгодженості в Україні (сторінки 371–376 дисертації, 26-27 автореферату). Ураховуючи одержані результати, автор окреслив напрями використання відповідних кращих практик країн Вишеградської четвірки під час реформування державної міграційної політики в Україні. Віддаючи належне потужності наукових розвідок автора, не можна не відзначити, що наукова цінність дослідження могла би бути вищою, якби зазначені рекомендації були доповнені конкретними розрахунками здобувача, які б підтверджували, що запропоновані заходи (впровадження програм соціальної та культурної адаптації мігрантів, імплементація програм забезпечення соціальних гарантій для мігрантів, створення для реалізації цих завдань відповідної інституції в Україні за зразком Європейського соціального фонду) забезпечать підвищення рівня узгодженості державної міграційної політики та соціальної політики держави та позитивно вплинуть на стан національної економіки.

Проте, зазначені рекомендації та дискусійні положення не применшують високий науково-теоретичний та прикладний рівень проведеного дисертантом дослідження.

8. Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України.

Дисертація Пудрика Дениса Валерійовича на тему: «Державна міграційна політика в системі управління національним господарством», подана до спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 у Сумському державному університеті на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством є самостійним, логічним, цілісним, завершеним науковим дослідженням у межах поставлених завдань. Представлені в роботі наукові положення та результати є авторським розв'язанням наукової проблеми, що виявляється в

розробленні теоретико-методологічного й методичного підґрунтя формування науково-методологічних та методичних засад обґрунтування детермінант і рефлєкторів результативності державних міграційної політики, а також казуальних взаємозв'язків між ними, що визначають її роль та місце в системі управління національним господарством.

Логіко-структурна побудова дисертації демонструє володіння автором методологією економічного дослідження, забезпечує доступність сприйняття викладеного матеріалу. Наукові результати дисертаційного дослідження доповідались на науково-практичних конференціях, опубліковані у наукових фахових виданнях, у т.ч. включених до міжнародних наукометричних баз, та у наукових періодичних виданнях інших держав з тематики дисертаційної роботи. Усі положення, які винесено на захист, мають наукову новизну, їх рівень («вперше», «набули подальшого розвитку», «удосконалено») визначено коректно. Структура й обсяг роботи відповідають встановленим вимогам.

Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством і профілю спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 у Сумському державному університеті.

Дисертаційна робота та автореферат Пудрика Д.В. відповідає вимогам п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами та доповненнями), а її автор, Пудрик Денис Валерійович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

**докторка економічних наук, професорка,
професорка кафедри економічної кібернетики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Міністерства освіти і науки України**

Тетяна ЗАТОНАЦЬКА

